ISNN 3030-3907

2026
JUNE
ISSUE - 6
VOLUME - 9

DEVELOPMENT OF SCIENCE

scientific journal

Development of science

Ilmiy jurnal

IYUN 2026
Issue - 6, VOLUME – 9

ISSN 3030 -3907

Ilmiy jurnal OAK rayosatining 2024 yil 27 sentabrdagi 361-son qaroriga asosan 02.00.00 kimyo fanlari hamda 2025 yil 12 fevral 367- son qaroriga asosan 05.00.00 texnika fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD) va fan doktori (DSc) ilmiy darajasiga talabgorlarning dissertatsiya ishlari yuzasidan dissertatsiyalari asosiy ilmiy natijalarini chop etish tavsiya etilgan milliy ilmiy nashrlar ro‘yxatiga kiritilgan.

BOSH MUHARRIR:
Temirov Alisher Hoshim o‘g‘li – texnika fanlari falsafa doktori (PhD),Dotsent.
TAHRIRIYAT KENGASH RAISI:
Fozilov Sadriddin Fayzullayevich – texnika fanlari doktori, professor
TAHRIRIYAT KENGASH A’ZOLARI

TEXNIKA FANLARI/ TECHNICAL SCIENCES/ ТЕХНИЧЕСКИЕ НАУКИ

Bozorov G‘ayrat Rashidovich
Buxoro Davlat Texnika Universiteti, professor
Abdurahmonov Olim Rustamovich
Buxoro Davlat Texnika Universiteti, professor
Adizov Bobur Zamirovich
O‘zbekiston Respublikasi Fanlar akademiyasi Umumiy va noorganik kimyo instituti, professor
Hayitov Ruslan Rustamjonovich
Buxoro Davlat Texnika Universiteti, professor
Jumayev Qayum Karimovich
Buxoro Davlat Texnika Universiteti, professor.
Berdiyev Dorob Murodovich
Islom Karimov nomidagi Toshkent Davlat Texnika Universiteti, professor
Maxmudov Rafiq Amonovich
Buxoro Davlat Texnika Universiteti, professor.
Tilloyev Lochin Ismatilloyevich
Buxoro Davlat Texnika Universiteti, dotsent.
Raxmonov Qahramon Sanakulovich
Buxoro Davlat Texnika Universiteti, dotsent.
Barakayev Nusratullo Rajabovich
Islom Karimov nomidagi Toshkent Davlat Texnika Universiteti, professor.
Jo‘rayev Xayrullo Fayziyevich
Buxoro Davlat Texnika Universiteti, professor.
Panoyev Erali Rajabboyevich
Buxoro Davlat Texnika Universiteti, dotsent.
Ataullayev Sherzod Nabiullyevich
Buxoro Davlat Texnika Universiteti, dotsent.
Murodov Malik Negmurodovich
Buxoro Davlat Texnika Universiteti, dotsent.
Axmedova Ozoda Bahronovna
Islom Karimov nomidagi Toshkent Davlat Texnika Universiteti.
Safarov Bahri Jumayevich
Buxoro Davlat Texnika Universiteti, dotsent.
Xaydarov Axtam Amonovich
Buxoro Davlat Texnika Universiteti, dotsent.
Safarov Jasur Alijon o‘g‘li
Buxoro Davlat Texnika Universiteti, dotsent.

KIMYO FANLARI/ CHEMICAL SCIENCES/ ХИМИЧЕСКИЕ НАУКИ

Axmedov Voxid Nizomovich
Buxoro Davlat Texnika Universiteti, professor
Umarov Baqo Bafoyevich
Buxoro Davlat Universiteti, professor
Kodirov Abduaxad Abduraximovich
Qarshi davlat Universiteti, professor
Qurbonov Mingniqul Jumagulovich
Qarshi davlat Universiteti, dotsent
Turemuratov Sharibay Naurizbaevich
O‘zbekiston Respublikasi Fanlar akademiyasi Qoraqalpog‘iston bo‘limi Bosh ilmiy kotibi, professor
Tursunov Kaxor Shonazarovich
Qarshi davlat Universiteti, professor
Do‘stov Hamro
Buxoro Davlat Texnika Universiteti, professor
Panoyev Nodir Shavkatovich
Buxoro Davlat Texnika Universiteti, dotsent.
Olimov Bobur Bahodir o‘g‘li
Buxoro Davlat Texnika Universiteti, dotsent.
Kasimov Sherzod Abduazimovich
Termiz Davlat Universiteti, professor.
Aliqulov Rustam Valiyevich
Termiz Davlat Universiteti, professor
Tropov Xamza Tursunovich
Samarqand Davlat Universiteti, professor

IQTISODIYOT FANLARI/ ECONOMICS/ ЭКОНОМИЧЕСКИЕ НАУКИ

Nizamov Aslitdin Badreddinovich
Buxoro Davlat Texnika Universiteti, professor.
Boboyev Akmal Choriyevich
Buxoro Davlat Texnika Universiteti, professor.
Ergashxojayeva Shaxnoza Djasurovna
Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti, professor
Saidaxmedova Nodira Ilxomovna
Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti, professor
Muxsinov Bekzod Toxirovich
Buxoro Davlat Texnika Universiteti, dotsent.
Shakarov Qulmat Ashirovich
Renessans ta'lim universiteti,dotsent.
Jumaeva Zulfiya Qayumovna
Buxoro Davlat Texnika Universiteti, dotsent.
Norova Salomat Yusupovna
Buxoro Davlat Texnika Universiteti, dotsent.
Avezova Shaxnoza Maxmudjonovna
Buxoro Davlat Texnika Universiteti, dotsent.
Jalilov Jamshid G‘anijonovich
Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti, dotsent
Xasanova Gulruh Djumanazarovna
Buxoro Davlat Texnika Universiteti, dotsent.

PEDAGOGIKA FANLARI/ PEDAGOGICAL SCIENCES / ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ НАУКИ

Siddiqova Sadoqat G‘afforovna
Buxoro Davlat Texnika Universiteti, dotsent.
Zoyirov Erkin Xalilovich
Buxoro Davlat Texnika Universiteti, DSc, professor
Gaffarov Feruz Hasanovich
Puchon Universiteti, *professor*
Ruziyev Davron Yuldashevich
Buxoro Davlat Universiteti, professor
Muradova Firuza Rashidovna
Buxoro Davlat Texnika Universiteti, professor.
Yunusova Gulandon Samiyevna
Buxoro Davlat Texnika Universiteti, professor.
To‘xtayeva Zebo Sharifovna
Buxoro Davlat Texnika Universiteti, professor.
Navro‘zova Gulchixra Nigmatovna
Buxoro Davlat Texnika Universiteti, dotsent.
Uzoqova Laylo Polvonovna
Buxoro muhandislik – texnologiya instituti, dotsent.
To‘raqulova Marjona Qiyom qizi
Buxoro Davlat Texnika Universiteti, dotsent.
Muradova Zarina Rashidovna
Buxoro Davlat Texnika Universiteti, dotsent.
Murodov Sanjar Aslonovich
Buxoro Davlat Texnika Universiteti, dotsent.
Shodiyev Jahongir Jo‘raqulovich
Buxoro Davlat Texnika Universiteti, dotsent
Gaffarov Laziz Hasanovich
Buxoro muhandislik – texnologiya instituti, dotsent.

Tahririyat a’zolarning to‘liq ro‘yxati jurnalning www.devos.uz saytida keltirilgan.

Tahririyat hay’ati a’zolarining tarkibini o‘zgartirish hamda qo‘shimcha kiritish yoki tahririyat a’zoligidan chiqarish bosh muharrir tomonidan amalga oshiriladi.

ISSN 3030-3907

Development of science ilmiy jurnali 2024 yil 15 aprel kuni №256445 sonli guvohnoma bilan Davlat ro‘yxatidan o‘tgan.

To‘plam elektron ko‘rinishda (pdf formatida) mualliflarga taqdim etiladi. To‘plamga kiritiladigan maqolalarning mazmuni, ulardagi statistik ma’lumotlar va me’yoriy hujjatlarning to‘g‘riligiga hamda har qanday fikr - mulohazalarga mualliflarning o‘zlari mas’ul hisoblanadilar. Talablarga javob bermaydigan maqolalar to‘plamga kiritilmaydi. Tashkiliy qo‘mita maqola matnini qisqartirish, qisman tuzatish kiritish, seksiyalarga joylashtirish huquqiga ega.

ISSN 3030-3907

BYUDJET MABLAG‘LARIDAN FOYDALANISH SAMARADORLIGINI TA’MINLASHDA JAMOATCHILIK NAZORATINI RIVOJLANTIRISH

Iskandarov Zaylidin Fayozidinovich
Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti mustaqil tadqiqotchisi (PhD)
E-mail: iskandarovzaylidin@gmail.com

Annotatsiya. Maqolada byudjet mablag‘laridan foydalanish samaradorligini ta’minlashda jamoatchilik nazoratini rivojlantirishning nazariy-uslubiy asoslari hamda jahon tajribasi tahlil qilingan. Tadqiqotda Braziliya (Portu-Alegri), Janubiy Koreya, Yevropa davlatlari va O‘zbekistonning «Ochiq byudjet» hamda «Tashabbusli byudjet» amaliyotlari qiyosiy o‘rganilgan. Davlat moliyasini boshqarishda fuqarolar ishtiroki va jamoatchilik nazoratining byudjet shaffofligi, mas’ullik va xarajatlar samaradorligiga ta’siri empirik dalillar asosida ko‘rsatilgan. Maqola yakunida O‘zbekiston sharoiti uchun jamoatchilik nazoratini institutsional mustahkamlash bo‘yicha takliflar ishlab chiqilgan.

Kalit so‘zlar: byudjet mablag‘lari, jamoatchilik nazorati, byudjet shaffofligi, ishtirokchi byudjet, davlat moliyasi, hisobdorlik, «Ochiq byudjet», «Tashabbusli byudjet», samaradorlik.

Аннотация. В статье анализируются теоретические и методологические основы развития государственного контроля в обеспечении эффективности использования бюджетных средств и мировой опыт. В исследовании проводится сравнительное изучение практики «Открытого бюджета» и «Проактивного бюджета» в Бразилии (Порту-Алегри), Южной Корее, европейских странах и Узбекистане. На основе эмпирических данных показано влияние участия граждан и государственного контроля в управлении государственными финансами на прозрачность бюджета, подотчетность и экономическую эффективность. В заключение статьи разработаны предложения по институциональному укреплению государственного контроля с учетом условий Узбекистана.

Ключевые слова: бюджетные средства, государственный контроль, прозрачность бюджета, партиципаторный бюджет, государственные финансы, подотчетность, «Открытый бюджет», «Проактивный бюджет», эффективность.

Abstract. The article analyzes the theoretical and methodological foundations of the development of public control in ensuring the efficiency of the use of budget funds and world experience. The study comparatively studies the practices of "Open Budget" and "Proactive Budget" in Brazil (Porto Alegre), South Korea, European countries and Uzbekistan. The impact of citizen participation and public control in the management of public finances on budget transparency, accountability and cost efficiency is shown based on empirical evidence. At the

end of the article, proposals are developed for the institutional strengthening of public control for the conditions of Uzbekistan.

Keywords: budget funds, public control, budget transparency, participatory budget, public finance, accountability, "Open Budget", "Proactive Budget", efficiency.

KIRISH.

Davlat moliyasi tizimining markaziy vazifalaridan biri — soliq to‘lovchilar mablag‘i hisobiga shakllantirilgan byudjet resurslaridan eng yuqori ijtimoiy-iqtisodiy naf bilan, isrofgarchiliksiz va korrupsiyasiz foydalanishni ta’minlashdir. Biroq byudjet jarayoni an’anaviy ravishda «yopiq eshiklar ortida», jamoatchilik nazoratidan tashqarida amalga oshirilganida resurslarning notog‘ri taqsimlanishi, samarasiz xarajatlar va davlat aktivlarining behuda sarflanishi yuzaga keladi.

Xalqaro byudjet hamkorligi (International Budget Partnership) tadqiqotlari ko‘rsatishicha, byudjet to‘g‘risidagi qarorlar jamoatchilik manfaatlari hisobga olinmagan holda qabul qilinganida, oqibatda sifatsiz siyosiy tanlovlar va kam uchraydigan davlat resurslarining isrof bo‘lishi kuzatiladi. Aksincha, fuqarolar to‘liq va o‘z vaqtidagi byudjet axborotidan foydalanish imkoniga, ko‘nikma va ishtirok mexanizmlariga ega bo‘lganida, byudjet jarayonidagi keng jamoatchilik ishtiroki boshqaruv sifati va kambag‘allikni qisqartirishda sezilarli yaxshilanishlarga olib keladi.

Mavzuning dolzarbligi O‘zbekistonda davlat moliyasini boshqarish islohotlarining chuqurlashuvi bilan bog‘liq. So‘nggi yillarda mamlakatda byudjet axborotining ochiqligi, fuqarolarning byudjet jarayonida faol ishtiroki va parlament hamda jamoatchilik nazoratini kuchaytirishga qaratilgan kompleks chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda. Mazkur maqolaning maqsadi — byudjet mablag‘laridan foydalanish samaradorligini oshirishda jamoatchilik nazoratining roli, mexanizmlari va jahon tajribasini ilmiy tahlil qilish hamda O‘zbekiston sharoiti uchun amaliy takliflar ishlab chiqishdan iborat.

ADABIYOTLAR SHARHI VA TADQIQOT METODOLOGIYASI.

Jamoatchilik nazorati va ishtirokchi byudjet (participatory budgeting) nazariyasi asoslari B. Wampler, Y. Sintomer, C. Herzberg, A. Röcke, M. Touchton hamda A. Shah kabi tadqiqotchilar asarlarida ishlab chiqilgan. Jahon banki (2007, 2018) va BMTTD (UNDP) metodik qo‘llanmalarida ishtirokchi byudjet jamiyatning barcha a’zolari tomonidan jamoaviy ustuvorliklar asosida byudjetni shakllantirish, ijro etish va ijroni nazorat qilishda demokratik ishtirok etishi sifatida ta’riflanadi.

Tadqiqotda quyidagi usullardan foydalanilgan: qiyosiy-huquqiy tahlil (turli davlatlar amaliyotini solishtirish), statistik tahlil (Ochiq byudjet indeksi va milliy ko‘rsatkichlar), tizimli-strukturaviy yondashuv hamda institutsional tahlil. Empirik

ISSN 3030-3907

baza sifatida Xalqaro byudjet hamkorligining «Ochiq byudjet so‘rovi» (Open Budget Survey, OBS), Jahon banki hujjatlari, UNDP hisobotlari va O‘zbekiston Moliya vazirligining ochiq ma’lumotlari qo‘llanilgan.

1. Jamoatchilik nazoratining nazariy mohiyati

Byudjet sohasidagi jamoatchilik nazorati — fuqarolar, fuqarolik jamiyati institutlari va ommaviy axborot vositalarining davlat mablag‘lari shakllantirilishi va sarflanishi ustidan kuzatuv olib borishi, baholash va qaror qabul qilishda ishtirok etishining tashkiliy-huquqiy mexanizmidir. Uning samarasi uch o‘zaro bog‘liq ustun orqali namoyon bo‘ladi:

• Shaffoflik (transparency) — byudjet ma’lumotlarining to‘liq, tushunarli va o‘z vaqtida ochiq bo‘lishi;

• Ishtirok (participation) — fuqarolarning byudjet sikli (rejalashtirish, qabul qilish, ijro va auditning) barcha bosqichlarida real ta’sir ko‘rsatish imkoniyati;

• Hisobdorlik (accountability) — davlat organlarining qabul qilingan qarorlar va sarflangan mablag‘lar uchun jamiyat oldida javobgarligi.

Muhim metodologik xulosa shundan iboratki, ishtirok faqat maslahat yoki ramziy xususiyatga ega bo‘lib qolsa va yakuniy qarorlar yopiq qolaversa, jamoatchilik ishonchining o‘sishi zaif bo‘ladi. Aksincha, fuqarolar ijroni kuzatish, xarajatlarni nazorat qilish va loyihalarning tasdiqlangan ko‘rinishda yakunlanishini ko‘ra olganida, ishonch eng yuqori darajada oshadi. Boshqacha aytganda, ishtirok faqat ko‘zga ko‘rinarli natija berganidagina legitimlik yaratadi.

2. Jamoatchilik nazoratini rivojlantirishning jahon tajribasi

2.1. Braziliya — Portu-Alegri modeli

Ishtirokchi byudjetning zamonaviy amaliyoti 1989-yilda Braziliyaning Portu-Alegri shahrida vujudga kelgan. Ushbu modelda fuqarolar ishtirokidagi nazorat qo‘mitalari tashkil etilib, ular butun byudjet sikli davomida ijroni kuzatish va hisobotlar tayyorlash bilan shug‘ullanadi. Bu tajriba keyinchalik 40 dan ortiq mamlakatdagi 1700 dan ziyod mahalliy hukumat tomonidan o‘zlashtirilgan va moslashtirilgan; dastlab munitsipal darajada bo‘lgan amaliyot bugungi kunda tuman, viloyat va milliy darajalarda ham qo‘llanmoqda. BMT va Jahon banki ushbu tizimni eng innovatsion boshqaruv mexanizmlaridan biri sifatida e’tirof etgan.

2.2. Janubiy Koreya — raqamli nazorat va mukofotlash tizimi

Janubiy Koreya jamoatchilik nazoratini raqamli davlat moliyasi tizimi bilan uyg‘unlashtirgan yetakchi davlatlardan biridir. Mamlakatning yagona moliyaviy axborot tizimi (D-Brain) orqali fuqarolar byudjet xarajatlarining tayyorlanishidan to ijro va auditgacha bo‘lgan barcha bosqichlarini onlayn kuzatish imkoniyatiga ega. Eng e’tiborli mexanizm — «Byudjet isrofi to‘g‘risida xabar berish markazi» (Budget Waste Report Center): xabar bergan fuqaro, agar uning xabari to‘g‘ri

ISSN 3030-3907

chiqsa va byudjet tejamiga olib kelsa, 30 ming AQSh dollarigacha mukofot olishi mumkin.

Bunday rag‘batlantirish mexanizmi jamoatchilik nazoratini passiv kuzatuvdan faol fuqarolik tashabbusiga aylantiradi. Natijada Koreyaning byudjet jarayonidagi nazorat darajasi xalqaro miqyosda eng yuqorilaridan biri — Ochiq byudjet so‘rovi bo‘yicha qonun chiqaruvchi organ va oliy audit institutining birgalikdagi nazorat ko‘rsatkichi 100 balldan 87 ballni tashkil etadi. Bundan tashqari, fuqarolik tashkilotlari (masalan, Iqtisodiy adolat uchun fuqarolar koalitsiyasi) ochiq axborotdan foydalanib, yirik qurilish loyihalaridagi ortiqcha xarajatlarni fosh etib, mustaqil audit boshlanishiga sabab bo‘lgan holatlar mavjud.

2.3. Yevropa va Shimoliy Amerika tajribasi

Ispaniya, Fransiya, Portugaliya kabi Yevropa davlatlari hamda AQSh va Kanada shaharlarida ishtirokchi byudjet fuqarolik faolligini oshirishi va rasmiy amaldorlar e’tiboridan chetda qolishi mumkin bo‘lgan mahalliy ustuvorliklarni yuzaga chiqarishi isbotlangan. Amaliyotchilar bilan o‘tkazilgan suhbatlar shuni ko‘rsatadiki, ishtirokchi byudjet fuqarolarda «fuqarolik ta’sir kuchi» hissini mustahkamlaydi, munitsipal byudjetlashtirishni soddalashtiradi va aholi bilan hokimiyat o‘rtasidagi konstruktiv muloqotni rivojlantiradi.

2.4. Global tendensiyalar (empirik dalillar)

Ishtirokchi byudjet ta’sirini o‘rgangan xalqaro qiyosiy tadqiqotlar (2021–2025-yillar) byudjet jarayonidagi fuqarolar ishtiroki bilan shaffoflik, hisobdorlik va jamoatchilik ishonchi o‘rtasida kuchli ijobiy bog‘liqlik mavjudligini ko‘rsatadi. Quyidagi jadvalda asosiy ko‘rsatkichlarning yillar kesimidagi dinamikasi keltirilgan:

1-Jadval

Ko‘rsatkich	2021	2022	2023	2024	2025*
Ishtirokchi byudjet loyihalari soni (jahon bo‘yicha)	150	170	190	220	≈245
Ajratilgan jami byudjet (mlrd AQSh dollari)	0,60	0,70	0,80	0,90	≈1,0
Shaffoflik indeksi (0–100)	63	67	70	74	≈77
Jamoatchilik ishonchi indeksi (0–100)	57	62	65	70	≈73

Manba: Global Participatory Budgeting Database (2025), Transparency International Data (2025) va Global Trust Survey (2025) asosida muallif tomonidan tuzilgan.

ISSN 3030-3907

* 2025-yil ko‘rsatkichlari 2021–2024-yillardagi barqaror o‘sish tendensiyasi asosida muallif tomonidan baholangan taxminiy qiymatlardir.

Tahlil ko‘rsatadiki, kuzatuv davrida ishtirokchi byudjet loyihalari soni 150 tadan 220 taga (2024-yil) oshib, ularga ajratilgan mablag‘ 600 million dollardan 900 million dollarga yetgan. Shu bilan birga shaffoflik indeksi 63 dan 74 ga, jamoatchilik ishonchi indeksi esa 57 dan 70 ga ko‘tarilgan. Statistik tahlillar fuqarolar ishtiroki bilan shaffoflik o‘rtasida juda kuchli korrelyatsiya (0,99 dan yuqori) borligini tasdiqlaydi. Muhim xulosa: ishonchning o‘sishi shunchaki maslahatlashuv emas, balki fuqarolarning byudjet qarorlariga real ta’sir va nazorat hissi bilan bog‘liq.

3. O‘zbekiston tajribasi: «Ochiq byudjet» va «Tashabbusli byudjet»

Davlat budjetining shakllanishi va xududlarning ijtimoiy-iktisodiy rivojlanish loyihalarini ishlab chiqish jarayoniga aholini faol jalb etish, joylardagi dolzarb muammolarni hal etishda jamoatchilik ishtirokini kengaytirish, budjet ochiqligini ta’minlash va fuqarolarni budjet jarayoniga jalb etish bo‘yicha tizimli islohotlar 2018-yildan boshlangan.

Bu borada Prezidentning 2018-yil 22-avgustdagi PQ-3917-son «Budjet ma’lumotlarining ochiqligini va budjet jarayonida fuqarolarning faol ishtirokini ta’minlash chora-tadbirlari to‘g‘risida»gi qarori islohotlarning huquqiy asosini yaratdi.

2019-yildan boshlab mahalliy budjetlarning qo‘shimcha mablag‘larining kamida 10 foizini aholi fikri asosida shakllantirilgan tadbirlarga yo‘naltirish mexanizmi joriy etildi. Aynan o‘sha yili ishlay boshlagan openbudget.uz portali davlat budjetining asosiy parametrlari, daromad va xarajatlar tarkibi hamda boshqa budjet ma’lumotlarini ommaga taqdim etadi.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021 yil 13 apreldagi “Budjet jarayonida fukarolarning faol ishtirokini ta’minlash buyicha qushimcha chora-tadbirlar tug‘risida”gi PQ-5072-sonli qarori qabul qilingan.

Ushbu karor bilan tuman va shaxar budjetlari qushimcha mablaglarining kamida 30 foizini qamda QorakalpoFiston Respublikasi budjeti, viloyatlarning mahalliy budjetlari va Toshkent shahrining mahalliy budjetida shakllangan qushimcha mablag‘larning 30 foizini jamoatchilik fikri asosida shakllantirilgan tadbirlarni moliyalashtirishga yunaltirish belgilandi.

Mazkur karor asosida 2022 yil 1 yanvardan e’tiboran respublikaning barcha tuman (shaxar)larida tegishli budjetlarning tasdiqlangan umumiy xarajatlarining 5 foizini jamoatchilik fikri asosida shakllantirilgan tadbirlarni moliyalashtirishga yunaltirish buyicha yangi tartibni bosqichma-bosqich joriy etish belgilab berildi. Bundan tashqari, tashabbusli budjetlashtirish jarayonlari doirasida budjet tashkilotlarining rahbar xodimlari tomonidan majburiy ovoz yig‘ish buyicha

ISSN 3030-3907

xodimlarga topshirik berishlari taqiqlandi. Bunda majburiy ovoz yig‘ishga majburlash tegishli tashkilot xodimlarini majburiy mehnatga jalb qilish sifatida taqiqlab quyildi.

Jamoatchilik fikri asosida shakllantirilgan tadbirlarni moliyalashtirishga yunaltiriladigan mablag‘lar tuman (shaxar) xokimliklarida budjet tashkilotlarining budjetdan tashqari jamg‘armalari shaklida ochiladigan «Fuqarolar tashabbusi jamg‘armasi» shaxsiy g‘azna hisobvarag‘ida jamlanadi va ushbu mablag‘lar boshqa maqsadlarga ishlatilishi qat’iyan taqiqlanadi. mablag‘lari maqsadli sarflanishida tumanimizdagi barcha mahalla fuqarolar yig‘inlarining faol ishtiroki ta’minlandi.

«Tashabbusli byudjet» (Initiative Budget) loyihasi mamlakatda fuqarolik faolligining yorqin namunasiga aylandi. Mahallalarda «mobil» guruhlar va «tashabbuslar burchagi» tashkil etilib, fuqarolarga taklif kiritish va ovoz berishda yordam berildi. Loyiha jadal o‘sib bordi: agar dastlabki mavsumlarda taxminan 1,1 million fuqaro (aholining ~3,1 foizi) ishtirok etgan bo‘lsa, 2023-yilning birinchi yarmidagi ovoz berishda fuqarolar 5 970 ta taklifdan 3 678 tasi uchun rekord darajadagi 16,13 million ovoz (mamlakatning kattalar aholisining qariyb uchdan biri) berdi. Ovoz berish natijasida 1 666 ta loyiha g‘olib deb topilib, ularni moliyalashtirishga 1,57 trillion so‘m yo‘naltirildi.

Tizim muntazam takomillashib bormoqda. Oliy Majlis Senati Kengashining 2024-yil 29-iyuldagi KQ-787-IV-son qaroriga muvofiq, jamoatchilik, jumladan faol fuqarolar, OAV vakillari va deputatlar takliflari asosida «Tashabbusli byudjet» tartibiga bir qator o‘zgartirishlar kiritildi. Jumladan, barcha mahallalarga g‘olib bo‘lish imkonini yaratish maqsadida, ketma-ket ikki mavsumda g‘olib deb e’lon qilingan mahallalarga keyingi ikki mavsum uchun «tanaffus» beriladigan amaliyot 2025-yilning ikkinchi mavsumidan boshlab joriy etildi.

2025-yil 29-avgustdagi Prezident qarori bilan navbatdagi muhim yangilik belgilab berildi: agar aholi fuqarolar tashabbusi bilan ilgari surilgan ijtimoiy loyiha qiymatining yarmini ixtiyoriy ravishda moliyalashtirsa, bunday loyihalar ovoz berish bosqichisiz ham avtomatik tarzda g‘olib deb e’tirof etiladi; qolgan 50 foiz respublika byudjetidan moliyalashtiriladi. Shuningdek, 2025-yil 1-oktabrgaча openbudget.uz portalida g‘olib loyihalarning interaktiv xaritasi ishga tushirilib, fuqarolar loyihalar qaysi mahallalarda amalga oshirilayotganini real vaqt rejimida kuzatish imkoniga ega bo‘ldi — bu davlat va aholi hamkorligini yanada shaffof qildi.

Quyidagi jadvalda «Tashabbusli byudjet» ko‘rsatkichlarining 2021–2025-yillar kesimidagi dinamikasi keltirilgan. Ma’lumotlar jarayonning izchil va jadal kengayib borganini yaqqol ko‘rsatadi:

ISSN 3030-3907

2-Jadval

Ko‘rsatkich	2021	2022	2023	2024	2025
Berilgan ovozlar soni (mln)	≈1,1	≈7,8	34.2	20,8	21,6
G‘olib loyihalar soni	1599	4136	≈4177	4 774	4786
Ajratilgan mablag‘ (trln so‘m)	≈0,5	≈2,6	4,3	≈5,7	6,7
Kelib tushgan tashabbuslar (ming)	≈41,1	≈131.2	105,4	63,1	50,6
Aholini jalb qilish darajasi (foiz)	3.1	22	47,5	28,5	29

Manba: O‘zbekiston Iqtisodiyot va moliya vazirligi, openbudget.uz portali, Makroiqtisodiy va hududiy tadqiqotlar instituti (MHTI) ma’lumotlari asosida muallif tomonidan tuzilgan.

Jadval ma’lumotlaridan ko‘rinadiki, 2021-yilda eksperiment tariqasida boshlangan loyiha bir necha yil ichida milliy miqyosdagi keng harakatga aylangan: berilgan ovozlar soni 2021-yildagi taxminan 1,1 milliondan 2024-yilda 20,8 millionga (саккиз barobardan ko‘proq) o‘sgan, g‘olib loyihalar soni esa minglab birlikni tashkil etgan. Bu raqamlar O‘zbekistonda jamoatchilik nazoratining nafaqat deklarativ, balki real va ommaviy xususiyat kasb etganini tasdiqlaydi.

Shunday qilib, O‘zbekiston ishtirokchi byudjetni nafaqat shaffoflik vositasi, balki davlat organlari hisobdorligini ta’minlash va davlat faoliyati samaradorligini oshirish quroli sifatida qo‘llamoqda.

4. Muammolar tahlili va takliflar

Jahon va milliy tajriba qiyosiy tahlili O‘zbekistonda jamoatchilik nazoratini rivojlantirishda quyidagi ustuvor yo‘nalishlarni ajratish imkonini beradi:

1. **Nazoratni byudjet ijrosi bosqichiga kengaytirish.** Hozirgi mexanizmlar asosan rejalashtirish (taklif va ovoz berish) bosqichiga qaratilgan. Braziliya tajribasidan kelib chiqib, fuqarolar ishtirokidagi mustaqil nazorat qo‘mitalarini tashkil etib, ular orqali ijro va natijani muntazam kuzatish hamda hisobot berishni institutsionallashtirish lozim.

2. **Byudjet isrofi haqida xabar berishni rag‘batlantirish.** Janubiy Koreyaning «Byudjet isrofi markazi» tajribasiga monand, tasdiqlangan xabar byudjet tejamiga olib kelsa, fuqaroni moddiy mukofotlash mexanizmini joriy etish nazoratni faol fuqarolik tashabbusiga aylantiradi.

3. **Raqamli platformalarni integratsiyalash.** openbudget.uz portalini D-Brain singari yagona moliyaviy axborot tizimi bilan uyg‘unlashtirib, fuqarolarga

ISSN 3030-3907

real vaqt rejimida xarajatlarni va loyiha bosqichlarini kuzatish imkonini berish zarur.

4. **Real ta’sirni ta’minlash.** Empirik dalillar ko‘rsatishicha, ishtirok ramziy bo‘lib qolmasligi kerak. Fuqarolar takliflari va nazorat natijalari yakuniy qarorlarda majburiy hisobga olinishini huquqiy mustahkamlash ishonch va legitimlikni oshiradi.

5. **Fuqarolik salohiyatini oshirish.** Byudjet savodxonligini oshirish, mahalla darajasida o‘quv va axborot ishlarini kuchaytirish hamda fuqarolik institutlari va OAV bilan barqaror hamkorlikni rivojlantirish lozim.

XULOSA.

Jahon va milliy tajriba tahlili byudjet mablag‘laridan foydalanish samaradorligini ta’minlashda jamoatchilik nazorati hal qiluvchi omil ekanligini tasdiqlaydi. Braziliya, Janubiy Koreya va Yevropa davlatlari tajribasi shuni ko‘rsatadiki, fuqarolarning byudjet sikli barcha bosqichlaridagi real ishtiroki shaffoflikni oshiradi, isrofgarchilik va korrupsiyani kamaytiradi hamda hukumatga ishonchni mustahkamlaydi.

O‘zbekistonning «Ochiq byudjet» va «Tashabbusli byudjet» amaliyotlari mintaqada ilg‘or tajriba sifatida e’tirof etilishga arziydi: millionlab fuqarolarning byudjet qarorlariga jalb etilishi davlat moliyasini boshqarishda sifat o‘zgarishini ko‘rsatadi. Ayni vaqtda nazoratni ijro bosqichiga kengaytirish, raqamli integratsiya va fuqarolik tashabbusini rag‘batlantirish orqali jamoatchilik nazorati salohiyatini yanada to‘liq ro‘yobga chiqarish mumkin. Bu esa pirovardida davlat resurslarining samarali, adolatli va isrofgarchiliksiz taqsimlanishiga, fuqarolar farovonligining oshishiga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018-yil 22-avgustdagi PQ-3917-son «Byudjet ma’lumotlarining ochiqligini va byudjet jarayonida fuqarolarning faol ishtirokini ta’minlash chora-tadbirlari to‘g‘risida»gi qarori.
2. Shah A. (Ed.). Participatory Budgeting. — Washington: World Bank Publications, 2007. — P. 3–21.
3. Sintomer Y., Herzberg C., Röcke A. Participatory Budgeting in Europe: Potentials and Challenges // International Journal of Urban and Regional Research. — 2008. — Vol. 32(1). — P. 164–178.
4. Wampler B. Participatory Budgeting in Brazil: Contestation, Cooperation, and Accountability. — Penn State Press, 2010.
5. Touchton M., Wampler B. Improving Social Well-Being through New Democratic Institutions // Comparative Political Studies. — 2014. — Vol. 47(10). — P. 1442–1469.

ISSN 3030-3907

6. Cabannes Y. The Impact of Participatory Budgeting on Basic Services. — Transparency International, 2015.
7. World Bank. Case study: D-Brain in South Korea. — Washington: World Bank, 2016.
8. International Budget Partnership. Open Budget Survey: South Korea Country Results (2019, 2021, 2023). — Washington: IBP.
9. UNDP Uzbekistan. Overview of Participatory Budgeting Practices in Uzbekistan. — Tashkent: UNDP, 2021.
10. UNDP Uzbekistan. The «Open Budget» Portal Expands the Opportunities for Citizens' Participation in the Budgetary Process. — Tashkent: UNDP.
11. O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi Senati Kengashining 2024-yil 29-iyuldagi KQ-787-IV-son qarori (Tashabbusli byudjet tartibidagi o'zgartirishlar).
12. Transparency International. Participatory Budgeting: Public Participation in Budget Processes (Primer). — Berlin: TI.
13. Rezaie M. Participatory Budgeting: A Growing Approach for Citizen Empowerment // Sanford Journal of Public Policy. — Duke University, 2025.
14. The Impact of Participatory Budgeting on Public Governance: How Citizen Involvement in Budgeting Processes Enhances Transparency and Accountability // Bangladesh Journal of Business and Social Technology (BJBST). — 2025. (Global Participatory Budgeting Database, Transparency International Data, Global Trust Survey, 2025).

ISSN 3030-3907